Prinses Juliana ontvangt op Soestdijk een delegatie van het NBG en de KBS die haar de GNB aanbieden. Links T. Fopma (bestuurslid NBG) en rechts Tineke Feith (neerlandicus in het GNB vertaalteam).
Foto: Herman van Dam, Baarn

Een jonge gebruiker van de GNB begin jaren tachtig.
Foto: NBG/Anne Th. v.d. Velde

Vijfentwintig jaar *Groot Nieuws Bijbel*

Aan dynamiek geen gebrek

Margot Berends

Vijfentwintig jaar geleden verscheen de *Groot Nieuws Bijbel* (GNB), vertaald volgens de dynamisch-equivalente methode. Coördinator Duyverman: 'Maar ook vertaald volgens een streng systeem. We zeiden niet: oké, laten we eens lekker dynamisch gaan doen!' Toch kent de ontstaansgeschiedenis wel enige dynamiek. Al doende stelden de vertalers hun werkwijze bij, en de niet-kerkelijk bedoelde vertaling kwam uiteindelijk ook in de kerken terecht.

'Ik weet nog precies hoe onze secretaresse schrok toen ze voor het eerst een letter intypte op de magneetbandmachine', vertelt M.E. Duyverman, rond 1980 coördinator van de GNB. 'Haar reactie was net als wanneer je je eerste rijles hebt, ook dan heb je het gevoel alsof dat stuk techniek er met je vandoor gaat.' Duyverman loopt inmiddels tegen de negentig. Bijna vijfentwintig jaar geleden, in 1983, verscheen de GNB. Dit jubileum is een mooie aanleiding om met een paar medewerkers van toen op het vertaalwerk terug te blikken.
De ervaring met de magneetbandmachine geeft aan hoe anders de omstandigheden van toen waren in vergelijking met die tijdens het ontstaan van *De Nieuwe Bijbelvertaling* (NBV). Er zijn veel verschillen, maar ook overeenkomsten. Alfons Jaakke, Harry Sysling en Kees Verdegaal hebben alle drie aan beide vertalingen meegewerkt en kunnen daardoor de werkwijzen goed met elkaar vergelijken.

Grootschaliger

Bij de NBV was alles veel grootschaliger. Ruim vijfentwintig vertalers, brontekstkenners, neerlandici en vertaalwetenschappers werkten er gelijktijdig aan. Ze communiceerden voor een belangrijk deel via de computer met elkaar. Iedere vertaling kende acht fases, die allemaal digitaal vastgelegd werden. Aan de GNB werkten in principe slechts drie brontaalkenners en één neerlandicus mee. Er waren vijf vertaalfases. Een

secretaresse typte de tekst uit op magneetbanden, in die tijd een novum. Verdegaal schetst hoe ambachtelijk het praktische werk gedaan werd: 'Dat apparaat had een geheugen, zodat je naderhand nog dingen kon veranderen. Dat kon alleen die secretaresse, Olga Meijer heette ze. En dan kon het ook nog alleen op díe machine. Op een gegeven moment was zij zo doorgedraaid dat ze een grappige typefout maakte: "Ze gingen het bos met bijbels te lijf", typte ze, in plaats van met bijlen. Nog net op tijd kon voorkomen worden dat die zin in de GNB-tekst afgedrukt werd.'

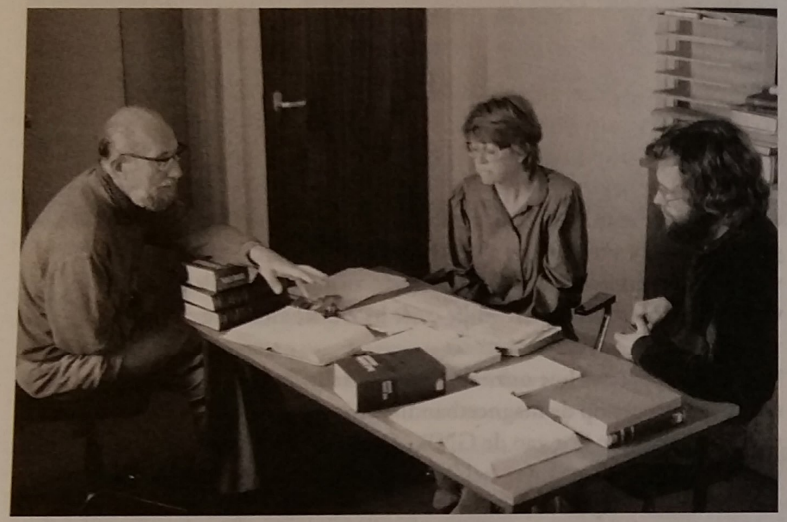

V.l.n.r. M.E. Duyverman (coördinator GNB), Tineke Feith (neerlandicus) en Harry Sysling (oudtestamenticus) in overleg in het jaar 1981.
Foto: NBG/Anne Th. v.d. Velde

Niet-kerkelijk

Jaakke schetst de ontstaansgeschiedenis van de vertaling: 'Sinds de jaren zestig hadden de ideeën van Eugene Nida het vertaalwerk van de United Bible Societies (UBS) beïnvloed.[1] Het ideaal van Nida was om een theorie te scheppen waarmee bijbelgenootschappen een begrijpelijke vertaling konden maken voor lezers die niet of nauwelijks vertrouwd waren met kerkelijke en bijbelse tradities. Die theorie wilden we toepassen in Nederland, voor mensen die de Bijbel normaliter niet lezen. We wilden de bijbelse boodschap aanbieden aan mensen buiten de kerkelijke kaders.[2] Eerst is het Nieuwe Testament vertaald, dat in 1972 verscheen onder de naam *Groot Nieuws voor U*.[3] Als voorbeeld diende een soortgelijke Spaanse en Engelse vertaling.[4] Toen bestond het idee om ook het Oude Testament te vertalen nog helemaal niet. Het Nieuwe Testament is in *koinê*-Grieks geschreven, in een eenvoudiger Grieks dan het klassieke. Het leek Nida niet goed mogelijk om het klassieke Hebreeuws ook op die manier te vertalen.
Intussen waren de Katholieke Bijbelstichting (KBS) en het Nederlands Bijbelgenootschap (NBG) bezig met een gemeenschappelijk project, een oecumenische vertaling. Het project stagneerde in de jaren zeventig, vanwege een te laag werktempo en omdat de vertaalopvattingen uiteenliepen. Toen kreeg de GNB-vertaling van het Oude Testament een kans. Het project startte onder de naam *Vertaling van het Oude Testament in de Omgangstaal* (VOTO). Hoewel deze vertaling voor de KBS minder prioriteit had (de *Willibrordvertaling* zou immers in 1975 uitkomen), deed ze toch mee.'

Traditie

De GNB kende supervisoren en meelezers, net zoals de NBV. De meelezers van de GNB kwamen echter uit niet-kerkelijke kringen. Jaakke vertelt dat het de opzet was om de Bijbel te populariseren voor lezers zonder kerkelijke achtergrond. 'Niet in straattaal, en niet in kerkelijke taal. Een taallaag daartussenin. Niet formeel, maar ook niet al te populair. Ook het NBG zelf vroeg zich soms af: "Zijn we niet iets aan het doen dat té haaks staat op de traditie?" Het was zich ervan bewust dat een breuk met de kerkelijke kaders en bijbelse traditie weerstand zou oproepen, afgewezen en bekritiseerd zou worden. Eigenlijk merkten we tijdens het vertalen al dat de opzet van Nida niet goed te realiseren was. Er rezen problemen die Nida niet voorzien had. We liepen tegen de situatie binnen Nederland aan. Bij het gebruik van beelden bijvoorbeeld: Nida vond dat die konden worden omgezet naar andere taalvormen als ze te veel moeilijkheden opriepen. "God is een held", zou moeten worden: God is áls een held, en dat werd dan: God is sterk als een held, of: God is sterk, of: God maakt zich sterk. Zo'n vertaling is geschikt voor talen die het begrip "held" niet kennen. De vertaaltheorie van Nida is alleen een talige benadering. Dat de bijbel tradities heeft, bleef buiten beschouwing. Hij wilde eenvoudige zinnen, maar dat botste met meerdere betekenissen van woorden, dubbele bodems, vergelijkingen, metaforen. Al doende rees een voorzichtige twijfel. Beelden, herhalingen, structuren, chiasmen, daar wilden we toch meer rekening mee houden. Er vond een proces van interne correctie plaats.'

Begrip van de lezer

Tijdens het GNB-project zijn de principes dan wel wat bijgesteld, maar het verschil met de NBV blijft natuurlijk groot. Jaakke: 'De NBV benut

een bredere taallaag. De bijbelse en kerkelijke traditie woog veel meer mee. Er is meer gebruik gemaakt van beelden, concordantie, chiasmen. Het literaire aspect was belangrijk, er werd een structuuranalyse van de tekst gemaakt. Bij de GNB was het literaire aspect niet zo sterk aan de orde. De betekenis moest zo helder mogelijk worden overgedragen, rekening houdend met het begrip van de lezer. De tekst werd daardoor veel eenvoudiger dan men uit traditionele vertalingen gewend was.
Voor de meelezers was het niet de vraag of de tekst mooi was of goed liep, maar: verstaat u wat u leest, zo niet, dan maken wij het verstaanbaarder. Daar is natuurlijk kritiek op gekomen. Dat is wel een ervaring geweest waardoor bij de NBV meer rekening is gehouden met allerlei kenmerken van de bijbel, en met de vraag welke tekst geschikt is voor gebruik in de liturgie.'

Tijdens de Algemene Ledenvergadering van het NBG in 1982 geeft vertaler Alfons Jaakke informatie aan belangstellenden over de GNB.
Foto: NBG/Anne Th v.d. Velde

Kritiek

Sysling vindt dat het verschil tussen de NBV en de GNB ook weer niet overdreven moet worden: 'Bij de NBV kwamen neerlandici soms met voorstellen uit de GNB. Maar inderdaad, in de NBV zijn de stijlverschillen groter. In feite heeft de GNB de weg bereid voor de NBV. Die heeft ook wel kritiek gekregen, maar lang niet zoveel als de GNB. En *Groot Nieuws voor U*, de vertaling van het Nieuwe Testament die daaraan

voorafging, kreeg natuurlijk nóg meer kritiek. Men kende de toon niet, de manier van vertalen was revolutionair. Er was met name verzet uit de hoek van de Amsterdamse School.'
Verdegaal voegt daaraan toe: 'De vertaling was bedoeld voor buitenkerkelijken, maar zij ging juist ook binnen de kerk functioneren. Op zich hadden we dat wel verwacht, maar niet dat de GNB zó snel en door zó velen gekocht zou worden. De pers gaf veel aandacht aan deze uitgave. Er kwam vervolgens een discussie of de GNB nu wel of niet op de kansel gebruikt zou worden, en dat terwijl dat helemaal niet de intentie was geweest.'
Jaakke over de kritiek op de GNB: 'Het NBG had de kritiek op de vertaling vanaf het begin gewoon verdisconteerd. Het heeft de rug recht gehouden; het zei dat op de vertaalprincipes misschien wat aan te merken is, maar dat deze uitgave wel consequent volgens die doelstelling was vertaald.'
Ook coördinator Duyverman is laconiek over de kritiek die de GNB, *Groot Nieuws voor U* en de buitenlandse equivalenten kregen. 'De bijbelgenootschappen hebben altijd volgehouden dat een eenvoudige grondtekst ook in eenvoudige taal vertaald moet worden. Het *koinê*-Grieks van het Nieuwe Testament vraagt om een soort "*koinê*-Nederlands". De tekst heeft natuurlijk in de loop der tijd het stempel van een openbaringstekst gekregen. Als er dan met een nieuwe taalopvatting vertaald wordt, krijgen mensen het idee dat de aard van de tekst geweld aangedaan wordt. We hebben heel wat brieven gehad, met daarin zinsneden als "de honden lusten hier geen brood van", en "hier wordt Gods Woord verkwanseld". Ik denk dan: we hebben er discreet en met deskundigheid aan gewerkt.' Duyverman heft z'n handen omhoog en zegt: 'Het is jammer, maar het hoort erbij.'

Neerlandici

Het grote verschil tussen beide vertalingen is nog niet aan bod gekomen: de rol die de neerlandici vervulden. Verdegaal vertelt: 'Bij de GNB moest de vertaler ervoor zorgen dat hij al een zo goed mogelijke vertaling maakte. De neerlandicus had alleen een polijstende functie. De hebraïcus vertaalde, de neerlandicus schaafde. De grondtaalkenner ging meteen als een neerlandicus te werk. Bij de NBV ging dat anders. Samen met de neerlandicus zocht je naar mooi Nederlands. In die zin vond ik het werk aan de NBV interessanter, je vormde een team met de neerlandicus.'

Wetenschappelijk verantwoord

Zowel de GNB als de NBV hadden supervisoren op de achtergrond. De NBV had er echter veel meer. Hun functie was afstandelijker en hun –

schriftelijke – opmerkingen werden gezeefd door het coördinatieteam. Bij de GNB was er per bijbelboek één adviseur, zoals supervisoren daar genoemd werden; een wetenschapper die deskundig was met betrekking tot dat bijbelboek. De vertalers hadden vaak persoonlijk contact met hen. Verdegaal herinnert zich dat hij naar Groningen reisde om met adviseur A.S. van der Woude de vertaling van een van de kleine profeten door te nemen en naar Middelburg om met adviseur A.C.M. Blommerde de tekst van Job te bespreken.
Coördinator Duyverman legt uit dat de GNB-vertaling wetenschappelijk verantwoord moest zijn: 'We gingen ervan uit dat de vertalers op de hoogte waren van de literatuur en de nieuwste ontwikkelingen. Daarbij moesten ze wel onderscheiden of het ging om nieuwe vondsten die als een komeet opkwamen en weer zouden verdwijnen. Sommige critici dachten dat we een beetje met de pet ernaar gooiden, omdat we niet letterlijk vertaalden.'
De gebruikte vertaalmethode had de term 'dynamisch-equivalent' meegekregen. 'Dynamisch' wilde zeggen: conform de regels van de ontvangende taal, c.q. met de dynamiek van de ontvangende taal. 'Equivalent' wilde zeggen: conform c.q. trouw aan de inhoud van de brontekst. In een later stadium van het vertaalwerk aan de GNB werd dit tevens: trouw aan de vorm van de grondtekst. Duyverman: 'We werkten volgens een streng systeem. Het was beslist niet zo dat we zeiden: dynamisch-equivalent vertalen, oké, laten we dan maar lekker dynamisch doen!'

Toenmalig minister president Ruud Lubbers ontvangt uit handen van de bestuursvoorzitter van het NBG A. Kruyswijk de GNB (1983).
Foto: NBG/Anne Th. v.d. Velde

Woordjes tellen

Bij beide vertalingen was er een coördinator die onder meer bijhield hoe het vertaalwerk vorderde. De vertalers van de NBV kregen regelmatig computeruitdraaien van statistieken en prognoses. Ook de GNB-vertalers werden op de hoogte gehouden van de stand van zaken. Sysling: 'Duyverman had de dagelijkse leiding. Hij was altijd woordjes aan het tellen, om te kijken hoe ver we waren. Dat heeft weinig invloed gehad. De een bleef de snelste, de ander de langzaamste, en de derde bleef daar tussenin.' Duyverman reageert: 'Woordjes tellen? Ik zou eerder zeggen dat ik de taakomvang bepaalde. Ik moest veel leuke dingen doen: de consistentie bewaken en het overzicht houden. Maar aan mijn werk zat ook een beroerde kant, en dat was de kant van het budget en de tijd. Ik dacht dat het werk te plannen was. Nu weet ik dat alles uitloopt: de Betuwelijn, de Randstadrail, noem maar op. Ik heb nog nooit van een project gehoord dat geen vertraging oploopt. Maar ik zat wel voortdurend tussen twee vuren: het NBG dat altijd over tijd en geld begon, en de vertalers. Gelukkig waren de resultaten zodanig dat de vertraging geen financiële strop met zich meebracht.' Ook Verdegaal herinnert zich die tijdschrijverij. 'Het duurde allemaal wat langer door wisselingen binnen het vertaalteam. De deuterocanonieke boeken zijn niet *ab ovo* vertaald maar aangepast overgenomen uit de *Willibrordvertaling*, anders had het project nóg langer geduurd.'

Passages

Is er een GNB-passage waarvan de vertalers zich iets bijzonders herinneren? Verdegaal: 'In Prediker staat de metafoor van "het wegwerpen van stenen". Daarmee wordt de liefdesdaad bedoeld. Andersom betekent de uitdrukking "het verzamelen van stenen" voor onthouding daarvan. Dat is een rabbijnse interpretatie. Ik heb er sterk voor gepleit dat die in de GNB werd doorgevoerd. De GNB was een van de eerste westerse vertalingen die die interpretatie opnam. Ook in de NBV is de tekst zo vertaald.'
Sysling: 'De teksten van de GNB waar veel reacties op kwamen, waren niet veel anders dan die van de NBV. Vertrouwde begrippen roepen natuurlijk veel discussie op, zoals de vertaling van Genesis 1:2. "De aarde was onherbergzaam en verlaten." Toch werd die vertaling wel gunstig onthaald. Het is grappig hoe vaak deze tekst geciteerd wordt. Natuurlijk was men gewend aan woest en ledig, en dat is dan maar moeilijk los te laten. Ook de tekst "De wind van God joeg over het water" zorgde voor de nodige ophef. In de GNB en de NBV was Genesis 15:6 ("het bewijs van zijn oprechtheid") een lastige passage, omdat die tekst door Paulus geciteerd wordt. Zoiets ligt gevoelig. Dat heeft meer met theologie te

maken dan met taalkunde. Het is moeilijk om zo'n tekst dan in de context te vertalen in nieuwe woorden.'

Herziening

Verdegaal vertelt tot slot hoe ambachtelijk de GNB tot stand kwam. De vertalers zelf moesten op hun typemachientje genoeg doorslagen typen van de eerste versie, zodat hun collega's ook een exemplaar ervan konden krijgen.
Dat de GNB in een vorig tijdperk ontstond, wil overigens niet zeggen dat de inhoud ervan niet actueel is. Al is het alleen maar omdat er in tussentijd een herziening met aantekeningen van is verschenen.[5]

Noten

1 E.A. Nida en C.R. Taber, *The Theory and Practise of Translation*, Leiden 1969.
2 Uit een enquête-onderzoek na het verschijnen van de GNB bleek dat verreweg de meeste kopers van deze vertaling geen rand- of buitenkerkelijken waren maar zich verbonden wisten met een kerkgenootschap. Zie H.W. Hollander, 'Meerstromenland. Ontwikkelingen in het vertalen van de bijbel na 1951' in: A.W.G. Jaakke en E.W. Tuinstra (red.), *Om een verstaanbare bijbel. Nederlandse bijbelvertalingen na de Statenbijbel*, Haarlem/Brussel 1990, 264-267.
3 *Groot Nieuws voor U* is door Jaakke alleen vertaald, zie *Met Andere Woorden* 21/4 (december 2002). Dit nummer van *Met Andere Woorden* is in zijn geheel gewijd aan de verschillende aspecten van het werk van Jaakke.
4 De Spaanse vertaling van het Nieuwe Testament verscheen onder de naam: *Dios llega al hombre* en de Engelse vertaling onder de naam: *Good News for Modern Man*. Beide vertalingen verschenen in 1966.
5 *Groot Nieuws Bijbel met aantekeningen*, Haarlem 1996.

Meer informatie

C.M.L. Verdegaal, 'De Groot Nieuws Bijbel' in: H.W. Hollander (red.), *Spectrum van bijbelvertalingen*, Zoetermeer 1994, 56-70.
Opnieuw vertaald. Bijdragen over de Groot Nieuws Bijbel, Haarlem/Boxtel 1983.
Jaap van Dorp (samenst.), *Helder en betrouwbaar. De Groot Nieuws Bijbel, ontstaan en achtergronden van een bijbelvertaling*, Haarlem 1999.
A.W.G. Jaakke en E.W. Tuinstra (red.), *Om een verstaanbare bijbel. Nederlandse bijbelvertalingen na de Statenbijbel*, Haarlem/Brussel 1990.

Mw. M.C. Berends is freelance journalist en eindredacteur van *Kerk in Den Haag*, maandblad voor spiritualiteit, cultuur en samenleving. In het verleden was zij werkzaam bij het Nederlands Bijbelgenootschap.

Vertaalaantekeningen bij het oecumenisch leesrooster (1)

Jaap van Dorp, Matthijs de Jong en Clazien Verheul

Elke nieuwe bijbelvertaling verschilt van haar voorgangers. De verschillen kunnen zijn ontstaan doordat het taalgebruik in de vertaling gemoderniseerd of aan een bepaald niveau aangepast is. De vertalers kunnen ook veranderde exegetische inzichten hebben verwerkt. Of ze gebruiken bij het vertaalwerk een methode die nog niet eerder is toegepast. In de serie *Vertaalaantekeningen bij het oecumenisch leesrooster* worden vertaalbeslissingen in *De Nieuwe Bijbelvertaling* (NBV) besproken vanuit de bijbelwetenschap, de vertaalwetenschap en de neerlandistiek. De behandelde teksten zijn ontleend aan het oecumenisch leesrooster van de Raad van Kerken in Nederland. De reeks vormt een aanvulling op de vertaalaantekeningen bij de NBV die te vinden zijn op de website www.voederbak.nl . In deze eerste aflevering komen aan de orde: Jesaja 53:9, Jesaja 62:5, Matteüs 3:17, Matteüs 5:5 en Filippenzen 3:10-11. Ze staan in de volgorde van het leesrooster in 2008.

Matteüs 3:17 (zondag 13 januari)

'Dit is mijn geliefde Zoon, in hem vind ik vreugde.'

Deze uitspraak luidt in het Grieks: *houtos estin ho huios mou ho agapêtos en hôi eudokêsa*. De zin, die met een kleine variatie ook in Marcus 1:11 en Lucas 3:22 staat, bevat twee vertaalkwesties. De eerste is de aanduiding *ho agapêtos*, 'de geliefde', en de tweede de woorden *hôi eudokêsa*, traditioneel vertaald met 'in wie ik mijn welbehagen heb'. Hoe verschillend deze woorden vertaald kunnen worden, blijkt als we enkele vertalingen erbij nemen:

Groot Nieuws voor U	*Hij is mijn enige Zoon, de man naar mijn hart.*
NBG-vertaling 1951	*Deze is mijn Zoon, de geliefde, in wie Ik mijn welbehagen heb.*
Ulrich Wilckens[1]	*Dies ist mein Sohn, dem meine Liebe gehört, ihn habe ich erwählt!*
naar Bas van Iersel[2]	*Hij is mijn liefste zoon; ik sta aan zijn kant.*